

Begeleide terugkeer na partnergeweld en de betekenis van tijd

Sietske Dijkstra

De methodiek begeleide terugkeer is in 2004 bij de vrouwenopvang in Amsterdam ontwikkeld. Begeleide terugkeer gaat over het begeleiden van vrouwen en mannen die na incidenten van geweld er bewust voor kiezen om bij elkaar te blijven of na de opvang naar huis terug te keren en aan de problemen te werken. Het is een vorm van crisisinterventie bij partnergeweld. Partners krijgen ondersteuning bij het stoppen van het geweld wanneer ze de uitdrukkelijke wens hebben om de relatie voort te zetten en gemotiveerd zijn voor hulp.

In dit artikel beschrijf ik deze methodiek in de context van de veranderende vrouwenopvang in Nederland. Ik ga in op de meerwaarde van de methodiek en refereer kort aan het onderzoek *Samen verder na partnergeweld?* (Van Gestel-Van Gils, De Mulder, & Dijkstra, 2010). In dit onderzoek komen professionals en enkele cliënten aan het woord over hun ervaringen met de methodiek begeleide terugkeer. In het tweede deel van dit artikel beschouw ik begeleide terugkeer van meer afstand als een vooral ambulante methodiek om intiem geweld aan te pakken en reflecteer ik over de werking

van tijd. Mijn interesse gaat uit naar verschillende mechanismen die de tijd ordenen en optimaal benutten, samengevat in het begrip momentum. Het gaat hier om tijd uitgedrukt in klokuren, om cyclische patronen en de beleving van tijd.

Inleiding

Geweld in intieme relaties gaat vaak gepaard met trauma. Het heeft een cyclisch verloop en leidt dikwijls tot crises en blikvernaauwing. Als spanningen in de relatie herhaaldelijk uitlopen op ruzies waarbij harde woorden en klappen vallen, treedt er een spiraal van geweld in werking. Deze spiraal bestaat uit vaste en negatieve verwachtingen van elkaar. Het romantisch ideaal, vertrouwen en intimiteit zijn op den duur ver te zoeken. De relatie wordt beheerst door spanning, dreiging, fysiek en psychisch geweld en soms zelfs intieme terreur (Groen & Van Lawick, 2003; Johnson, 2008). Geweld in een partnerrelatie kan gemakkelijk uit de hand lopen. Dit leidt tot oplopend gevaar en verminderde veiligheid. Tijdig passende hulp bieden en ontvangen kan herhaling van geweld verminderen en voorkomen. Het is dan ook belangrijk dat zowel betrokkenen als professionals zich bewust zijn van het belang van timing van hulp. Zo zijn paren die de relatie willen voortzetten gemotiveerd voor hulp en draagt oefening met een time-out procedure bij oplopende ruzies voor veel paren bij aan het voorkomen van geweld. Interessant in dit verband is dat hulpverleners kritieke tijdsmomenten benutten in de zogenaamde *critical time intervention*. In deze benadering houden ze in de fasering en de intensiteit van de hulp rekening met de specifieke werking van tijd.

Dit artikel beschrijft de methodiek begeleide terugkeer die wordt toegepast bij partnergeweld en bevat een reflectie over de werking van tijd in en bij deze vorm van ambulante hulp.

Eerst schets ik de veranderde wereld van de vrouwenopvang waarin de methodiek begeleide terugkeer zich heeft ontwikkeld. Daarna wordt een casus beschreven waarin begeleide terugkeer een geschikte interventie kan zijn. Vervolgens ga ik in op de specificiteit van begeleide terugkeer en ontleen ik een voorbeeld aan ons recente onderzoek naar de wijze waarop

deze methodiek in de praktijk wordt gebruikt (Van Gestel-Van Gils et al., 2010).

In het tweede deel van dit artikel verken ik de betekenis van tijd bij deze vaak ambulante uitgevoerde methodiek. Professionele ontwikkelingen rond de toepassing van CTI, *critical time intervention*, neem ik mee bij dit tijdsaspect. Ik introduceer een metafoor voor het streven van een paar om het geweld in hun relatie te beëindigen. Ze slaan een weg in die onzeker en moeizaam kan zijn waarbij ze niet weten of ze het geweld daadwerkelijk stoppen. Aan het eind wordt teruggeblikt op de betekenis van tijd en timing voor begeleide terugkeer en de samenwerking die daarbij nodig is.

De veranderende wereld van de vrouwenopvang

De hulpverlening zag er eind jaren tachtig van de vorige eeuw heel anders uit. Feministische hulpverleners in de residentiële vrouwenopvang zagen de vrouw als een overleefster en een strijdster die zich als autonoom individu los moest maken van haar mishandelende partner. Hulp, zo vond men ook in de jaren negentig, kon pas verleend worden als het geweld was gestopt. De toen heersende ideologie liet niet veel ruimte voor vragen. Er was destijds weinig oog voor de relatie van de vrouw met haar partner en kinderen. Het was al helemaal *not done* om na te gaan hoe een man als vader omging met de kinderen. Ook was het ongewoon om door te vragen hoe de kinderen hem zagen. De hulp aan de verschillende betrokkenen verliep dus langs gescheiden wegen. Het geweld zelf bleef goeddeels buiten beschouwing.

Door gevoeliger te worden voor de signalen van naderend gevaar en escalatie kon de veiligheid worden vergroot. Virginia Goldner van het New Yorkse Ackerman Institute had dit in de jaren negentig al scherp doorzien. Haar benadering van paren ging uit van de stelling dat geweld eerst gestopt dient te zijn voordat de behandeling kan beginnen. In feite was het oefenen van een *time-out* haar eerste interventie waardoor paren leerden om oplopende spanning te herkennen en te kiezen voor veiligheid in plaats van escalatie. Goldner onderbouwde dat het belangrijk was om tegenstrij-

digheden niet weg te werken of een polariteit te kiezen. Tegenstrijdigheden naast elkaar geplaatst tonen juist hun ware kracht. In haar benadering van partnergeweld spreekt ze van een *zowel-als benadering*. Belangrijk is haar constatering dat geweld zowel het uitoefenen van controle als het verlies aan controle is. Het is een teken van macht en onmacht tegelijkertijd. Ze pleit ervoor deze tegenstrijdigheden en spanningen bij het intieme geweld te benoemen en te onderzoeken (Goldner, 1997).

De vrouwenopvang in Nederland ontwikkelt zich in de 21ste eeuw tot een dynamische sector waarin het werken met mishandelde vrouwen en hun kinderen evolueert en op systeemgerichte leest geschoeid wordt. Er is het laatste decennium meer aandacht gekomen voor de positie van vrouwen als (ex)partner, moeder en individu. Ook wordt in de vrouwenopvang de zorg die kinderen nodig hebben steeds meer onderkend en verder ontwikkeld (Brilleslijper-Kater, Beijersbergen, Asmoredjo, Jansen, & Wolf, 2009; Verhoeven & Dijkstra, 2010; Dijkstra en Balogh, verwacht). Medewerkers in de opvang doen meer ervaring op met het benaderen van mishandelende mannen in hun hoedanigheid als (ex)partner en vader. Naast het systeemgerichte werken met paren, ouders en kinderen en netwerk is er in deze opvang nieuwe stijl meer openheid over geweld en de verblijfplaats van mishandelde vrouwen, zoals bij het Oranjehuis. 'Blijf van mijn lijfhuizen komen boven de grond', zo vatte de Volkskrant deze ontwikkeling samen in januari 2011.¹ Ook belangrijk is de aangebrachte scheiding tussen verblijf en hulp in de residentiële opvang. Vrouwen wonen in de opvang al dan niet met kinderen. Zij hebben een eigen voorkeur. Doel van deze vernieuwende aanpak is om het geweld meer in openheid te kunnen bespreken in plaats van het te verbergen. Samengevat, rechtstreeks, respectvoller en wederzijdser.

Uitvoerende professionals in de vrouwenopvang trachten aan te sluiten bij het netwerk aan informele en formele steun waar de vrouw en kinderen deel van uit maken. Zo nodig proberen ze dit netwerk te activeren. Toch is er niet alleen maar vooruitgang, er zijn ook 'gaten in de hulp'. Er zijn allereerst wachtlijsten en er is een tekort aan benodigde of op elkaar afgestemde hulp. Fricities, gescheiden financieringsstromen en visieverschillen in hulp

¹ In Vlaanderen spreekt men van vluchthuizen.

verhinderen samenspel en samenwerking in teams (Dijkstra, Van Dartel, Verhoeven, & Veldkamp, 2010). Professionals zijn daardoor onvoldoende in staat om op elkaar afgestemde hulp verder te ontwikkelen. Een tweede kwestie is dat systeemgericht werk in de sector hoog op de agenda staat, maar nog tal van vragen oproept. Hoe incorporeer je systeemgericht werken in het professionele handelen en welke inhoud geef je daar aan? Of zoals een directeur van een instelling voor vrouwenopvang aangaf: 'Je kunt heel erg makkelijk zeggen: we werken systeemgericht, maar wat is dat nou in de praktijk?' (Dijkstra et al, 2010, p. 47). Ten derde is er een langetermijnvisie op de hulp vereist. Wil verandering bekliven, dan is het nodig om de benodigde hulp in de opvang structureel te verbinden met hulp die nodig is in de periode voor en na de opvang. Bij ambulante werk zijn de inspanningen gericht op het voorkomen van een opname in de residentiële zorg. Ketenpartners voorzien soms ook in passende begeleiding na de periode van opvang. Van een gelijkwaardig landelijk aanbod is echter nog geen sprake.

Anno 2011 zijn terugkeer naar partners, contact met vaders en de opvoeding van kinderen in de sector van de vrouwenopvang relevante onderwerpen geworden. Er is vaker ambulante hulp, dit ook om een opname te voorkomen of te bekorten. Er is aandacht voor de ontwikkeling van kinderen en hun behoeften en er zijn mogelijkheden om over het geweld te praten. Er is verder erkenning voor het feit dat veel vrouwen bij hun partner willen blijven.

Vrouwen en mannen uiten de wens dat het geweld stopt, maar willen de relatie behouden. Als dat desondanks niet lukt, dan blijven ze in veel gevallen ouders die hun kinderen zelf opvoeden. Dus dient er nagedacht te worden over de keuze voor en uitvoering van (begeleide) veilige omgang en de invulling en verdeling van de opvoeding.

Hun ruzies verlopen sinds de komst van de kinderen (nu 1,5 en 3 jaar) volgens eenzelfde patroon. Eerst is er onvrede, zich niet lekker voelen. De spanning loopt op, het voelt voor Marjan onveilig en onzeker. Er zijn steeds irritaties die uitlopen op ruzie. Wrijvingen gaan over onbetaalde rekeningen, het eten dat niet klaar is, de bende in huis en de jengelende

kinderen. Dat is volgens Eric Marjans schuld. Eric verwacht dat zij het huishouden en de kinderen doet. In Erics ogen is Marjan slordig. Als hij er iets van zegt, dient ze hem scherp van repliek. Marjan is het niet eens met hun rolverdeling. Ze ziet dat Eric hard werkt, maar zij vindt de taken niet goed verdeeld. Zij wil ook graag bijdragen met een baan buitenshuis. Ze vindt dat Eric meer tijd aan de kinderen kan besteden. Zij staat er thuis te veel alleen voor. Na herhaalde ruzies die week barst de bom. Eric struikelt over speelgoed, verliest zijn beheersing en geeft Marjan in het bijzijn van de kinderen een harde duw. Vervolgens slaat hij het meubilair kort en klein, raast en tiert. Marjan weert met haar arm een vliegend kopje af. Ze denkt eerst nog dat het meevalt. Als ze twee dagen later vanwege de pijn toch naar het ziekenhuis gaat, blijkt de ellepijp gescheurd. Marjan maakt zich ongerust. Wie zorgt er nu voor de kinderen? Ze zijn te klein om zelf hun brood te smeren. Te klein om stillerjes door het huis te sluipen als hun vader boos is. Serieus overweegt ze bij Eric weg te gaan. Dit is geen leven zo. Maar zonder Eric kan ze niet. Ze hebben het immers ook goed, al komen deze driftbuien van Eric steeds vaker voor. Ze zijn in een strijd beland. Marjan voelt zich in de steek gelaten en soms ook bang. Eric wil haar niet slaan en Marjan wil hem niet kleineren. Wat nu? Hoe kunnen ze de ruzies in de hand houden en wat kunnen ze van elkaar verwachten?

Dit paar heeft hulp nodig bij het stoppen van geweld. Ze willen niet uit elkaar, maar zo kan het niet langer. De kinderen zijn getuige van deze ruzies. Wat voor soort hulp is hier dan nodig? Kan een opname in de vrouwenopvang met passende en tijdige hulp worden voorkomen? Zou de interventie van begeleide terugkeer passend kunnen zijn? Hoe kunnen professionals dit stoppen en het keren van geweld bij paren begeleiden?

Crisishulp bij geweld: begeleide terugkeer

De methodiek begeleide terugkeer is in de vrouwenopvang Amsterdam ontwikkeld (2004), de huidige Blijf Groep. Professionals in de vrouwenopvang wilden een aanbod scheppen voor de groep mishandelde vrouwen die ondersteuning wenst bij het stoppen van het geweld en met de relatie

door wil gaan. Voorheen vertrok deze groep vrouwen vaak vroegtijdig uit de opvang. Ze bleven bovendien onzichtbaar omdat ze met deze hulpvraag niet echt terecht konden.

De ontwikkeling van begeleide terugkeer is dus een antwoord op een mentaliteitsverandering. Het weerspiegelt dat professionals anders naar mishandelde vrouwen kijken. Samen blijven na geweld mag. En het mag nu hardop worden gezegd. Ondersteuning van vrouwen die na de mishandeling terug willen keren naar hun partner wordt daarmee een professionele taak. Al snel wordt de methodiek op grotere schaal toegepast, uitgebreid met ambulante hulp bij relationeel geweld aan paren die nog bij elkaar wonen.

De methodiek is tot bloei gekomen toen professionals oog en oor kregen voor de interactiepatronen en specifieke posities van vrouwen en mannen bij geweld. Een grote groep mannen die geweld pleegt is, evenals vrouwen, gevangen in een spiraal van geweld. Mannen oefenen macht uit en voelen zich onmachtig. Vrouwen zijn geen doetjes, zij hebben ook een aandeel. Ze delen zelf soms ook klappen uit of weten te raken met woorden. Deze notie sluit aan bij het recente en breed geaccepteerde onderzoekswerk van Johnson (2008). Hij ontwikkelde een typologie van verschillende soorten partnergeweld: *situational couple violence* is een groep met milde conflicten. Er is sprake van tweezijdig geweld dat zelden leidt tot verwondingen. Bij de tweede groep van *violent resistance* is er sprake van verdediging op eenzijdig geweld. Dit zijn zowel mannen als vrouwen. Het geweld kan ernstig zijn en leidt soms tot een dodelijke afloop. Het derde patroon, *coercive control* genoemd, verwijst naar de ernstigste groep. Het geweld wordt in deze gevallen vrijwel altijd door mannen uitgeoefend. Dit geweldpatroon wordt omschreven als intieme terreur: dreiging, het breken van weerstand, extreme controle en verregaande intimidatie spelen daarin een belangrijke rol. Dit alles wordt ingezet met het doel om de ander dingen te laten doen die zij of hij niet wil. *Coercive control* heeft een slechte behandelprognose, het is moeilijk te veranderen. Het vraagt streng toezicht. Er bestaat onder professionals de nodige spraakverwarring over partnergeweld en de ernst ervan. Volgens Johnson komen beide geweldpatronen vaker voor in populatiestudies. De laatste en ernstigste vorm van geweld komt relatief veel voor bij meldingen aan de politie, bij de eerste hulp vanwege verwondin-

gen en in de vlucht naar de opvang. Het gaat hier vaker om (gevaar)codes rood en oranje die vaak in de Nederlandse praktijk worden gebruikt bij het inschatten van gevaar. Met deze patronen van partnergeweld brengt Johnson een belangrijke differentiatie aan. Partnergeweld is een verzamelnaam. Hij maakt aannemelijk dat verschillende soorten partnergeweld een specifieke aanpak vergen. Op deze wijze kun je de ernst van het geweld en het type geweldpleger inschatten. Een gevaartaxatie vooraf zou medebepalend zijn voor de keuze van het soort interventie. *Coercive control* is als type geweld te risicovol om te kiezen voor begeleide terugkeer.

Kenmerkend voor de methodiek begeleide terugkeer is dat het gepleegde geweld centraal onderwerp is van gesprek en dat men op zoek gaat naar de haard van conflicten. De methodiek belicht hoe het geweld tot stand komt, voortduurt en wat de effecten zijn. Er is aandacht voor de voortekenen, de opbouw en effecten van uit de hand lopende ruzies. Het gaat erom dat zowel partners als hulpverleners de realiteit van dit geweld onder ogen zien. Alle partijen krijgen inzicht in de manier waarop geweld tot stand komt en hoe het zich in stand houdt. Deze directe werkwijze leidt tot grotere bewustwording. Belangrijk is dat er heldere regels zijn over de veiligheid, zodat het geweld niet oplaait terwijl je het onderzoekt. Time-out is dan ook een cruciale regel. Bij oplopende spanning verlaat de partner die boosheid voelt opkomen (meestal de man) tijdelijk de kamer of het huis om naderhand als de situatie weer rustig is de woordenwisseling uit te praten. Wanneer dit werkt heeft het paar de mogelijkheid om zelf veiligheid in te bouwen bij ruzies in plaats van deze te verergeren.

De methodiek begeleide terugkeer moet kort zijn en een heldere structuur kennen. De wens en behoefte van de vrouw zijn de uitgangspunten. De motivatie van de man is vervolgens van belang om te besluiten tot een eventueel partnersgesprek. Daarna is het cruciaal om het geweld te leren beheersen en de time-out te kunnen toepassen. Wanneer deze stap doorlopen is, kunnen ook kinderen, familieleden en netwerk worden betrokken. Wanneer het paar alsnog besluit uit elkaar te gaan, volgt een gesprek met de vrouw. Wanneer de relatie wordt voortgezet, werkt men vervolgens naar afronding van deze crisisinterventie en een follow-up. Samengevat bestaat de interventie begeleide terugkeer uit de volgende gestructureerde stappen:

1. individueel gesprek met de vrouw;
2. individueel gesprek met de man;
3. eerste partnersgesprek en uitleg time-out;
4. vervolg partnersgesprekken met aandacht voor stoppen van het geweld;
5. gesprek met de kinderen;
6. gesprek met familieleden of andere belangrijke personen;
7. individueel gesprek met de vrouw als het traject niet wordt afgemaakt;
8. afronding en follow-up (Van Gestel-Van Gils et al., 2010, p. 116-120; Vrouwenopvang Amsterdam, 2004).

Een meerwaarde van de methodiek begeleide terugkeer is dat men niet langer uitsluitend van buitenaf naar de geweldproblematiek kijkt, maar deze van binnenuit op belevingsniveau volgt en bespreekbaar maakt. Het proces wordt gevolgd en ontleed aan de hand van concrete voorbeelden: een ruzie die uit de hand liep en onttaardde in geweld. In deze benadering krijgen zowel de subjectieve (Waar voelde je de spanning? Wat dacht je toen?) als de meer objectiverende aspecten (Wanneer, hoe lang, hoe ernstig?) een plaats. Conflicten worden daardoor benoemd en zorgvuldig onderzocht in plaats van vermeden en omzeild. Paren leren om gewaarwordingen en fysieke signalen te herkennen als waarschuwingssignalen en krijgen inzicht in de opbouw en het patroon van hun ruzies.

De methodiek begeleide terugkeer richt zich op een breder systeem en niet alleen op de vrouw (Vrouwenopvang Amsterdam, 2004). De interventie is in een onderzoek naar effectieve methoden in de vrouwenopvang aange-merkt als veelbelovend met een potentie om verder uit te groeien (Rensen, Arum, & Engbersen, 2008). De hulp wordt betrokken op het paar afzonderlijk en gezamenlijk en hun kinderen. Duidelijk is wel dat de inclusie van kinderen nog verbetering behoeft (Van Gestel-Van Gils et al., 2010).

Begeleide terugkeer is een vorm van crisisinterventie die op geraffineerde en doeltreffende wijze gebruik maakt van motivatie en timing om het geweld aan te pakken en patronen in communicatie en ruzies beter te doorzien. De meerwaarde hiervan is dat spanning van het geweld niet wordt weggewerkt, maar juist benut. De motivatie van de vrouw en de man is een stuwende bron voor verandering. Een time-out bij geweld is letterlijk een pauze in de tijd om tijdelijk afstand te kunnen nemen van het conflict en de partner. De time-out kan helpen om escalatie bij ruzies te voorkomen.

Het maakt bovendien gevoeliger voor signalen van naderend gevaar en geweld.

Tijd benutten en tijd geven

In de interactiepatronen van paren zijn verschillende soorten tijd werkzaam. Ik onderscheid hier drie tijdsorten: de beleefde tijd, de cyclische tijd waarin het geweld zich aankondigt, oplaait en weer uitdooft, en de kalender en kloktijd, uitgedrukt in dagen, uren. Hermsen (2010) spreekt in haar essay over bezielde tijd Chronos als klok en Kairos als innerlijke tijd of duur. Zij stelt vast dat wij voor een vruchtbaar, zinvol en bezielde leven regelmatig en afwisselend in beide soorten tijd dienen te verkeren.

Een crisis is misschien zo'n snijpunt in de tijd, een kritieke periode die transitie vraagt en ingrijpen belooft. Wanneer dit moment verstreken is, zeggen we ook wel dat het systeem zich weer sluit. De kritieke tijd levert dus, deze redenering volgend, mogelijkheden op voor een gewenste en zo mogelijk duurzame ontwikkeling. Wel is er daarna dan passende vervolghulp of ondersteuning nodig. Anders kunnen effecten niet beklijven, zo geven onderzoekers naar *critical time intervention* aan. Dit wordt ook bevestigd in de bevindingen met begeleide terugkeer en ervaringen met de uitvoering van het huisverbod (zie website *huisverbod*). Crisisinterventie op zichzelf is (meestal) niet voldoende om het effect te laten beklijven (Schreijenberg, De Vaan, Vanoni, & Homburg, 2011; Van Gestel-Van Gils et al., 2010).

In ons onderzoek (Van Gestel-Van Gils et al., 2010) stelt een medewerker van de Blijf Groep in Amsterdam:

We hebben in de opvang zes weken time-out, dit is een soort bezinnings-tijd, daarna gaat iemand naar huis of wordt begeleide terugkeer aangeboden of ze gaan door naar de vervolgoopvang (...). Als je deze zes weken bezinnings-tijd niet hebt, mis je het moment van denken over waar wil ik naartoe met de relatie met dit geweld. Ik geloof dat er momenten zijn, punten, fasen, waarin dit denken geopend wordt en waarin het denken

zich sluit (...). Het kan zijn dat de vrouw zegt 'Ik wil terug naar mijn partner, ik wil toch nog proberen', dan wordt er contact opgenomen met de partner en gekeken of hij ook wil en kan de begeleide terugkeer starten (Van Gestel, De Mulder, & Dijkstra, 2010, p. 58).

De timing van de hulp in een crisis is cruciaal om de beoogde verandering daadwerkelijk te realiseren. Als je te laat intervenueert, is het meest geschikte moment verstreken: betrokkenen zijn niet (langer) gemotiveerd voor hulp en teleurgesteld. Of zij praten de incidenten goed en proberen hulp te mijden.

Timen, zo zegt Van Dale, is plannen ofwel vaststellen wanneer iets gaat gebeuren en het is meten hoe lang iets duurt. De juiste hulp op het juiste moment in de goede dosering. Het is cruciaal om gestructureerd, stapsgewijs en in een kort, afgebakend tijdsbestek met de steun van een netwerk stappen op te volgen en te doorlopen. Dit stapsgewijze handelen sluit aan op het model van *critical time intervention* (CTI). CTI werd voor het eerst in de jaren negentig in New York ingezet als ondersteuning bij het omgaan met een enorme toestroom aan zwervers in de opvang. Centrale vraag was hoe ze op zo'n manier begeleid konden worden na hun dakloosheid dat er niet snel een terugval of een draaideureffect zou ontstaan. Uitgangspunt van CTI is dat cliënten een transitie ondergaan. Ze maken een verandering van A naar B door (zie website *criticaltime*). CTI is later ook succesvol gebruikt bij de zorg voor psychiatrische patiënten en in de openbare geestelijke gezondheidszorg (Van Hemert, 2009). CTI is effectief, flexibel en adopteerbaar. Het is een geschikt instrument dat breder toepasbaar is. Het is nog niet toegepast bij begeleide terugkeer en het huisverbod, maar is daar wellicht geschikt voor. Belangrijk bij toepassing van CTI is dat er een beroep wordt gedaan op de eigen kracht(bronnen). In een lopend Nederlands onderzoek gaan Wolf en haar collega's na hoe *critical time intervention* kan bijdragen aan het opvangen van ingrijpende transitie's in de vrouwenopvang en maatschappelijke opvang. CTI is spelen met tijd en fasering. Kenmerkend voor deze methode, aldus Wolf en Jansen (2010), is het benutten van een kritisch moment en het bieden van een gestructureerde ondersteuning. CTI is beperkt in tijd en focus en werkt verbindend (netwerk). De methode is ook planmatig en betrouwbaar (plannen, documenteren en evalueren van hulp). CTI is dus een gestructureerde weg om een transitie te kunnen maken. Om

aan te sluiten bij geweldervaringen is het van belang om de ervaringen bij herhaaldelijk partnergeweld nog nader te onderzoeken.

Beleefde en cyclische tijd

Iedereen die wel eens in crisis heeft verkeerd of daar dichtbij was, heeft daaraan bepaalde herinneringen. Kent u de ervaring dat een paar minuten wel een eeuw leken te duren? Tijd kan uitgerekt worden en tijd kan ook ongelooflijk krimpen, zich verdikken, zo overtuigt Draaisma (2001) in zijn beschouwing over de subjectieve of beleefde tijd.

Wanneer geweld in een relatie herhaaldelijk voorkomt en een cyclisch patroon wordt, kan er sprake zijn van chronische traumatisering. De indringende gebeurtenissen zelf en de sporen die het geweld achterlaat, spelen hierbij een rol. Trauma door geweld leidt tot verhoogde prikkelbaarheid, tot verdoving en blikvernauwing, zich opdringende herinneringen. Er is zowel sprake van vermijding als van herhaling, bij volwassenen en bij kinderen en soms van geleidelijk herstel (Herman, 1994; Dijkstra, 2000; Graham-Bermann en Levendoski, 1998; Edleson, 1999; Perry, 2007). In feite laat trauma de tijd bevroren of stilstaan. Onaangename herinneringen aan vroegere gebeurtenissen zetten zich vast in negatieve verwachtingen of worden opnieuw beleefd. Er kan dan sprake zijn van zich ongewild opdringende traumatische herinneringen die weinig taal of vorm kennen (Van der Hart, 1995). Het gaat gepaard met intense angst, vaak ook genoemd door mishandelde vrouwen en kinderen.

Verschillende perspectieven en ruimte voor samenwerken

Een metafoor:

In het Guggenheimmuseum in Bilbao was in 2010 het monumentale werk van Richard Serra tentoongesteld: acht verschillende *spiraalen* waar je door-

heen kunt wandelen. Serra, omschreven als *landart* kunstenaar en minimalist, werkte meer dan twaalf jaar aan dit reusachtige project.

De spiraalen zijn enorme open en gesloten constructies, met wijkende en krimpene wanden die alsmaar rond en rond gaan en eindeloos lang lijken. Je waant je bij tijd en wijle in de buik van een schip. Objectieve tijd, valt hier (even) weg. Gaandeweg tijdens het lopen, dat zowaar drie kwartier in beslag nam, werd ik een beetje duizelig en bij momenten ook ongerust. Ik was de weg kwijt, kon de duur en het verloop van mijn tocht niet goed inschatten. Het was een enorme ontdekking om in de spiraalen te lopen en te merken wat het met me deed. Ik vertraagde, werd me bewuster van mijn stappen, wist dat het uitzicht nu minimaal was, maar vertrouwde erop dat ik straks in het hart van de spiraal zou staan als in het oog van de storm, kalm.

De spiraal beleven, dat is precies wat Serra voor ogen stond met deze constructie, zo las ik later. Het is hem in het resultaat niet te doen om de technische problemen of materiaalkeuze te belichten. Het is zijn opzet om met deze spiraalvormen met de bezoekers te communiceren. Hij maakt ze bewust van de tijd die ze nodig hebben om dit fascinerende pad te lopen en te observeren wat het innerlijk met ze doet (Guggenheim, 2010). Het leidt dus tot bewustwording. Zelf zegt hij daarover dat je het onderwerp bent van een meervoudige ervaring. Er is geen voorgeschreven weg die je aflegt met je lichaam in een wijkend en naar je toe bewegend veld.

De beleving van paren die na geweld met begeleiding terugkeer te maken krijgen is vergelijkbaar met wat dit kunstwerk oproept. Beiden gaan op weg in een traject en weten niet goed waar ze uit komen. Ze zitten vast in dezelfde cirkels, zijn angstig en vragen zich af of ze een uitweg vinden. Zal het ze lukken om het geweld te stoppen en hun relatie voort te zetten? Paren weten wel dat het geweld hen behoorlijk beheerst in plaats van dat zij het geweld beheersen. Door gezamenlijk te werken aan het stoppen van het geweld ontstaan meer inzicht en begrip voor elkaar en de schadelijke patronen waarin ze als paar zijn beland. Gedurende de reis leren ze hun interactie in het geweld beter doorzien en krijgen ze mogelijkheden om ruzies een halt toe te roepen.

Toen ik, nog steeds een beetje duizelig en geraakt in het Guggenheimmuseum naar de eerste verdieping klom, kon ik van bovenaf, lees van buitenaf, in deze spiralen kijken. Dat was even heel wat anders. Ik keek naar de mensen die zich in deze spiralen bewogen en had een soort overzicht over hun ontdekkingen, maar ook de afstand. Ik realiseerde me dat de weg bovenaan de berg een andere weg is dan de weg die je beklimt. Ik had nu zicht op de verschillende spiralen en overzag wat de bezoekers beneden (nog) niet wisten. Ik kon haast een structuur of een protocol uitschrijven. Inschatten hoe lang de spiraal duurde, waar hij week, hoe de mensen liepen of juist stilhielden en hoe ze zich tijdens de reis voelden en wat ze dachten.

De ervaringen met dit kunstwerk zie ik als een aanmoediging om begeleide terugkeer te volgen vanuit de ervaringen van cliënten. Zij bieden zicht op het ontvangen van hulp tijdens een onzekere reis. De betrokken paren lopen de spiraal terwijl de hulpverleners met hun inzicht, methodiekkoffers en ervaring ook van bovenaf kijken naar de wandelaars. De meerwaarde ligt dan in het samenbrengen van deze perspectieven en aan te sluiten bij wat paren en hun kinderen meemaken als zij zo'n spiraal doorwandelen en dat helpen benoemen en taal geven. Het impliciete weten kan dan expliciet worden gemaakt en/of in betekenisvolle beelden worden gevat. Het is een ware uitdaging voor hulpverleners om dat met hun cliënten in een gezamenlijke reis te bereiken en over te dragen (zie ook Dijkstra et al., 2010).

In de jaren negentig was het nog een noodzakelijke voorwaarde voor hulp dat het geweld gestopt was. Professionals bleven met de professionele norm als het ware aan de buitenkant van de spiraal. Nu is er veel meer aandacht voor de beleving van het geweld en ondersteuning bij het proces om te stoppen. Professionals stappen als het ware tijdelijk mee in de spiraal van geweld zelf. Ze leggen deze betekenissen uit in de interactie en in de tijd. Ze bieden daarmee ook inzichten aan de paren hoe mishandeling werkt en gestopt kan worden. Dit kan in woorden, maar ook in beelden. Zo vertelt een paar dat begeleide terugkeer volgde, dat ze veel baat hebben gehad bij de specifieke begeleiding. De vrouw en man, misschien wel Marjan en Eric, hebben meer inzicht in de patroonkenmerken van hun ruzies. Ze hebben geleerd om waarschuwingssignalen tijdig te herkennen. Bij ruzies

stellen zij zich het beeld voor van de hulpverlener in hun kamer en dit helpt hen afkoelen (Koopman, van Overveld, Rahmouni, de Schepper, & Vergeer, 2008). Recentelijk vertelde Van Lawick tijdens een masterclass over geweld dat zij paren laat vertellen over zelf uitgezochte ansichtkaarten die hen zelf representeren. Deze methodiek stimuleert zelfinzicht en inzicht van het paar in elkaar.

Tot slot

Deze verkenning van de werking van tijd bij partnergeweld is een aanbeveling om bewust gebruik te maken van het momentum. Dit wordt omschreven als een zichtbare koersverandering, een duidelijke beweging omhoog of omlaag en ook als een moment waarop het belangrijk lijkt om door te zetten of te handelen. Een kritiek moment in de tijd. Dit stelt de vraag wat de juiste hulp is op de juiste tijd en hoe we kunnen leren om meer rekening te houden met hoe tijd werkt bij crisisinterventie na geweld.

Het loont om meer bewust te spelen met soorten en betekenissen van tijd bij de begeleiding van paren die in geweldspiralen verzeilen. Beelden en woorden zijn daarbij van waarde om inzichten aan te scherpen en eigen te maken. Er is dan sprake van een lerende reis voor zowel betrokken paren als professionals waarin ook de kinderen kunnen worden betrokken. Bij de tijdslagen gaat het naast de aandacht voor de harde kant van tijd (de klok, het protocol, de richtlijn, de methodiek) om de zachte kanten ervan (de beleving, de betekenis, de verandering, de innerlijke tijd). Kairos en Chronos hebben ook in de geboden hulp bij mishandeling aan paren meer waarde wanneer deze tijdsdimensies samen oplopen en elkaar regelmatig ontmoeten.

Literatuur

Brilleslijper-Kater, S., Beijersbergen, M., Asmoredjo, J., Jansen C., & Wolf J. (2009). *Meer dan bed, bad, broodje pindakaas. Profiel gezondheid, welzijn en begeleiding van kinderen in de vrouwenopvang en de maatschappelijke opvang*. Amsterdam: SWP.

- Draaisma, D. (2001). *Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt. De geheimen van het geheugen*. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Dijkstra, S. (2000). *Met vallen en opstaan. Hoe vrouwen en mannen betekenis geven aan geweld uit hun kindertijd*. Delft: Eburon, academisch proefschrift.
- Dijkstra, S. (2010). Verbinden als dagelijkse uitdaging bij de aanpak van kindermishandeling en partnergeweld. *Tijdschrift voor Jeugdbeleid*, 1, 27-32.
- Dijkstra, S., van Dartel, N., Verhoeven, W., & Veldkamp, T. (2010). *Verborgene schatten. Wat goede professionals doen en wat cliënten ervaren bij de aanpak van geweld*. Breda: Avans, eerste druk.
- Dijkstra, S., & Balogh, L. (2011, verwacht). *Ontwikkeling van een kind-methode bij de Blijf Groep. Een evaluatieonderzoek onder kinderen, medewerkers, moeders en vaders*. Amsterdam: Blijf Groep.
- Edleson, J. L. (1999) The overlap between child maltreatment and women battering. *Violence against Women*, 5, 2, 134-154.
- Goldner, V. (1997). *De genderdialoog. Passie, macht, subjectiviteit en therapie*. Amsterdam: Van Gennep.
- Graham-Bermann, S. A. & Levendoski, A. A. (1998). Traumatic stress symptoms in children of battered women. *Journal of Interpersonal Violence*, 13, 1, 111-128.
- Guggenheim (2010). *Our own collection. The matter of time*.
http://www.guggenheim-bilbao.es/secciones/la_coleccion/fondos_propios_nombre_obra.php?idioma=en&id_coleccion=6
- Hemert, B. van (2009). *Bruggen bouwen. De Critical Time Intervention Gids*. Schiedam: Parnassia Bavo Groep.
- Herman, J. (1994). *Trauma en herstel. De gevolgen van geweld van mishandeling thuis tot politiek geweld*. Amsterdam: Wereldbibliotheek (vertaling).
- Hermesen, J. (2010) *Windstilte van de ziel*. Amsterdam: Ten Have.
- Johnson, M. P. (2008). *Intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence. A typology of domestic violence*. Boston/Hanover/London: Northeastern University Press, University Press.
- Koopman, A., van Overveld, D., Rahmouni, I., de Schepper, R., & Vergeer, A. (2008). *Begeleide terugkeer*. Afstudeeronderzoek Social Studies, Breda: Avans.

- Perry, B., & Szalavitz, M. (2007). *De jongen die opgroeide als hond en andere verhalen uit het dagboek van een kinderpsychiater*. Rotterdam: Scriptum (vertaling).
- Rensen, P., van Arum, S., & Engbersen, R. (2008). *Wat werkt? Een onderzoek naar effectiviteit en de praktische bruikbaarheid van methoden in de vrouwenopvang, maatschappelijke opvang en opvang voor zwerfjongeren*. Utrecht: Movisie.
- Schreijenberg, A., De Vaan, K. B. M., Vanoni, M. C., & Homburg, G. H. J. (2011). *Procesevaluatie Wet Tijdelijk Huisverbod*. Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek.
- van der Hart, O. (Red.). (1995). *Trauma, dissociatie en hypnose. Handboek*. (3de druk). Lisse: Zwets en Zeitlinger.
- Van Gestel-Van Gils, M., De Mulder, N., & Dijkstra, S. (2010). *Samen verder na partnergeweld? Een verkennend onderzoek naar de mogelijkheden en beperkingen van begeleide terugkeer bij de vrouwenopvang*. Breda: Avans hogeschool.
- van Hemert, B. (2009). *Bruggen bouwen. De Critical Time Intervention gids*. Schiedam: Parnassia Bavo Groep.
- Verhoeven, W., & Dijkstra, S. (2010). *Kinderen en kindwerk in de vrouwenopvang. Een onderzoek naar kenmerken van kinderen en hun gezinnen, interventies en het handelen van professionals*. Breda: Avans.
- Vrouwenopvang Amsterdam (2004). *Begeleide terugkeer*. <http://www.huiselijkgeweld.nl/doc/interventies/begeleideterugkeerprojectvoamsterdam2004.pdf>
- Wolf, J., & Jansen, C. (2010). *Studie naar het effect van Critical Time Intervention in de vrouwenopvang*. Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg. Nijmegen: UMC St Radboud.

Websites:

- www.criticaltime.org
www.huisverbod.nl